Birutė Lisauskaitė

Žvalgomieji tyrimai Alytaus mieste

2020 m. buvo atlikti žvalgomieji tyrimai ir žvalgymai Alytaus senojo miesto vietos (UK 33722) teritorijoje – Kalnų, Ryto ir Šlaito gatvių atkarpose rekonstrukcijos darbų eigoje ir Kalnų gatvės vandentiekio ir buitinės nuotekynės tinklų įvadų vietose Kalnų g. 20, 20A, 26.

Alytus rašytiniuose šaltiniuose pradėtas minėti nuo 1377 m. Pradžią šiai gyvenvietei, tikėtina, davė pilies, pastatytos į Š nuo Alytupio žiočių, papilys. XV a. kelių į Punią ir Kauną bei į Vilnių ir Merkinę susikirtime susidarė išplatėjusios gatvės plano turgaus aikštė. 1581 m. Steponas Batoras miesteliui suteikė magdeburgines miesto teises. Miestelis turėjo galimybes augti, tačiau tam sutrukdė 1601–1602 m. po didelio nederliaus kilęs badas bei maras. Vėliau miestas nukentėjo nuo Livonijos karo metu siautėjusių samdinių bei dažnai besikartojančių miesto gaisrų. Po šių gaisrų labai keitėsi miesto vaizdas. Nuskurdusiame mieste buvo atstatomi vis menkesni statiniai. Daugelis sklypų likdavo tušti. XVIII a. pabaigoje ėmė nykti dešinioji miesto dalis, keitėsi jos planas. Po 1810 m. kilusio eilinio gaisro Alytus buvo pavadintas nešvariu kaimu, tik iš įpročio dar vis vadintas miestu (1 pav.). Toliau vystėsi tik jo kairioji dalis.

Archeologinius tyrimus dabartinės Šlaito gatvės gretimybėje, buvusios turgaus aikštės teritorijoje 2006 m. vykdė I. Kaplūnaitė (*ATL 2006 metais*, 2007, p. 269–270), jų metu ištirti 27 šurfai ir 1 perkasa, kurių plotas 40 m^2. Fiksuotas iki 1,9 m storio XVII–XX a. kultūrinis

1 pav. Alytaus miesto dešinioji dalis apie 1915 m. https://www.miestai.net/forumas/

Fig. 1. The right side of the city of Alytus circa 1915.

sluoksnis su statinio ir ūkinės duobės liekanomis. 2007 m. B. Dakanis aikštės teritorijoje ištyrė 10 šurfų ir aptiko apie 50 cm storio XVI–XVIII a. datuojamą kultūrinį sluoksnį. Aikštės ŠR pusėje rastos kapinės, o P pakraštyje – užstatymo liekanos (*ATL 2007 metais*, 2008, p. 313–317). 2008 m. B. Dakanis tęsė tyrimus aikštės teritorijoje. Buvo ištirti 27 šurfai, bendras plotas 116 m^2. Rastas 0,05–1,6 m storio kultūrinis sluoksnis su XVI–XVIII a. radiniais. Sluoksnyje aptikta radinių, kurių dalis priskirtini akmens amžiui ir galbūt I tūkstantmečio po Kr. senovės gyvenvietėms (*ATL 2008 metais*, 2009, p. 295–297). Nustatyta, kad aikštė formavosi dabartinės aikštės ŠR ir Š pakraščiuose, o jos ŠR pakraštyje buvusios kapinės siejamos su pirmąja XVI a. bažnyčia. 2010 m. tyrimus aikštėje vykdė D. Kontrimas. Jis ištyrė 38 šurfus ir 8 perkasas, kurių plotas 225 m^2 (*ATL 2010 metais*, 2011, p. 307–311). Tyrimų metu rastas iki 1,8 m storio kultūrinis sluoksnis, datuotas XVI–XIX a. Aikštės R dalyje tirti Alytaus pirmosios XVI a. bažnyčios kapai. Perkasose 1 ir 2 rastas statinio pamato fragmentas, kuris galėjęs priklausyti miesto rotušės pastatui. 2012 m. E. Marcinke-

2 pav. Giliųjų lėkščių fragmentai iš šurfo 11. B. Lisauskaitės nuotr.

Fig. 2. Deep plate fragments from test pit 11.

vičiūtė sklype Kalnų g. 18A (*ATL 2012 metais*, 2013, p. 357–362) ištyrė apie 20,2 m^2 dydžio plotą. Žemutinėje sklypo dalyje rastas iki 70–90 cm storio kultūrinis sluoksnis, o arčiau gatvės rasti akmeniniai buvusio pastato pamatai, datuoti XIX a. Pastato viduje aptiktas iki 90 cm storio kultūrinis sluoksnis su XVII a. pabaigos – XX a. radiniais. 2015 m. A. Gerbutavičiūtė sklype Kalnų g. 18 įrengiamų vandentiekio ir buitinių nuotekų tinklų įvadų vietoje ištyrė du 1 m^2 dydžio šurfus (*ATL 2015 metais*, 2016, p. 261–262). Fiksuotas 0,6–1,7 m storio kultūrinis sluoksnis su XX a. II pusės radiniais. 2018 m. M. Vitkūnas atliko žvalgomuosius tyrimus dujotiekio trasos vietoje A. Juozapavičiaus ir Šlaito gatvių atkarpose (*ATL 2018 metais*, 2019, p. 632). Šlaito gatvėje tirtuose šurfuose archeologinio sluoksnio ir radinių nerasta.

2020 m. archeologiniai tyrimai vykdyti 404 m ilgio Kalnų gatvės atkarpoje nuo sklypo Kalnų g. 27 iki A. Juozapavičiaus gatvės, 80 m ilgio Ryto gatvės atkarpoje, 196 m ilgio Šlaito gatvės ir vandentiekio bei buitinės nuotekynės įvadų į sklypus Kalnų g. 20, 20A, 26 trasų vietose.

Kalnų gatvėje ištirta 17 šurfų, kurių bendras plotas 44 m^2, žvalgymai vykdyti 1086,23 m^2 plote. Gatvės trasa įrengta tarp individualių gyvenamųjų sodybų, stovinčių link Nemuno nuolaidėjančiame šlaite, kuris iki XX a. II pusės buvo išraižytas griovų. Kuriantis sodyboms buvo keičiamas reljefas supilant daug iš įvairių vietų atvežto grunto, statybinio laužo ir įvairių buitinių šiukšlių. Teritorijoje nebuvo įrengta paviršinio vandens surinkimo sistema, todėl XX a. II pusėje nuo A. Juozapavičiaus gatvės tekantis paviršinis vanduo plovė paviršinį gruntą ir ardė aplinką bei infrastruktūrą.

Žvalgomųjų tyrimų metu Kalnų gatvės atkarpoje ištirtuose šurfuose rastas 0,4–2,2 m storio XVI–XXI a. kultūrinis sluoksnis, tačiau išlikusio archeologinio sluoksnio fragmentų aptikta tik šurfuose 3, 4, 11, 31. Sklypo Kalnų g. 14 ŠR pusėje tirtame šurfe 3, 60 cm gylyje nuo paviršiaus rastas iki 10 cm storio archeologinio sluoksnio horizontas su pavieniais XVI–XVII a. datuojamais moliniais indais. Pavienių XVI–XVII a. keramikos fragmentų rasta šurfe 4, kastame sklypo Kalnų g. 5 PR dalyje, tačiau jie į šurfo PV galą pateko greičiausiai iš aplinkoje buvusio ir suardyto archeologinio sluoksnio. Šurfe 11, tirtame sklypo Kalnų g. 28 ŠR pusėje, fiksuotas iki 1,37 m storio kultūrinis sluoksnis su ypač dideliu kiekiu XV(?) a. pabaigos – XVI a. vidurio juodosios keramikos – gilių lėkščių, dubenų, ąsočių duženų ir molinių indų su grūsto akmens priemaišomis šukių. Juodosios keramikos indai dekoruoti gludintų lygiagrečių arba susikertančių linijų bei išskleistos įvijos arba apskritimų, ovalų dekoru (2 pav.).

Puodynės petelių srityje dekoruotos kelių horizontalių griovelių ornamentu. Toks pats dekoras naudotas ir molinių indų su grūsto akmens priemaišomis dekoravimui. Be indų, tyrimų metu rasta ir fragmentų tokios pačios juodos molio masės plokščiųjų koklių. Dalis jų yra be rėmelio, lygiu paviršiumi, o kita dalis su laiptuotu rėmeliu ir dekoruoti augaliniu ornamentu. Rasti keli fragmentai plokščiųjų koklių kampų su iškiliomis „E“, „S“ ir „T“ raidėmis, greičiausiai inicialais, tačiau asmenvardžių nepavyko nustatyti (3 pav.).

3 pav. Koklių fragmentai iš šurfo 11. B. Lisauskaitės nuotr.

Fig. 3. Stove tile fragments from test pit 11.

Tyrimų metu aptiktus radinius galima būtų sieti su šurfo aplinkoje, spėjama, XV a. pabaigoje – XVI a. I pusėje buvusiomis puodžiaus dirbtuvėmis. Šurfas 11 tirtas šių dirbtuvių ūkinės duobės, į kurią buvo metamas gamybinis brokas, plote. Greta esančio sklypo Kalnų g. 26 paribyje tirtame šurfe 31 irgi rastas iki 65 cm storio XV (?) a. – XVI a. archeologinio sluoksnio fragmentas su nedidele apardyta ūkine duobe (4 pav.). Kalnų g. 20, 20A planuojamų įrengti tinklų vietose kastuose šurfuose ir kastoje 8,3 m ilgio trasos atkarpoje archeologinio sluoksnio nerasta.

Ryto gatvėje buvo ištirti 8 šurfai, kurių bendras plotas 32,0 m^2, žvalgymai vyko 330 m^2 plote. Jos V ir ŠR pakraščiuose (šurfai 16, 17, 19) po supiltiniu ar permaišytu sluoksniais 40–70 cm gylyje nuo paviršiaus rastas iki 30–37 cm storio juodos žemės sluoksnis su XVI–XVII a. pavieniais radiniais. Tikėtina, kad panašios struktūros ir chronologijos sluoksnis gali būti išlikęs Ryto gatvės trasos aplinkoje esančiose sodybose. Atlikus žvalgymus gatvės lietaus nuotekynės trasoje ir gatvės sankasos V pakraštyje, išlikusio archeologinio sluoksnio nerasta.

Šlaito gatvėje ištirti 9 šurfai, kurių bendras plotas 38,2 m^2, žvalgymai vyko 900 m^2 plote. Gatvės atkarpos 70 m ilgio P gale (šurfai 22–24) rastas iki 1,4–2,5 m storio permaišytas ar supiltinis XX a. kultūrinis sluoksnis. 50 m ilgio gatvės Š dalyje archeologinis sluoksnis nukastas maždaug prieš 30 metų įrengiant Šlaito gatvės trasą.

4 pav. Ūkinė duobė šurfe 31. B. Lisauskaitės nuotr.

Fig. 4. The storage pit in test pit 31.

Maždaug 10 m ilgio atkarpoje prie A. Juozapavičiaus gatvės (šurfo 29 aplinka) 70 cm gylyje nuo paviršiaus rastas apardytas iki 50 cm storio išlikusio archeologinio sluoksnio horizontas su pavieniais XVII–XVIII a. radiniais.

The Field Evaluation in the City of Alytus

In 2020, a field evaluation and survey were conducted in sections of Kalnų, Ryto, and Šlaito Streets in Alytus (South Lithuania) (Fig. 1). The test pits in Kalnų Street revealed a 0.4–2.2 m thick, 16th–21st-century cultural layer, but only fragments of a surviving late 15th–17th-century archaeological layer were found in test pits 3, 4, and 11. The fragment discovered in test pit 11 is suspected of being a storage pit for a late 15th – first half of the 16th-century potter's workshop (Figs. 2, 3). A storage pit from the same period was also found in test pit 31, which was excavated on the NE side of the plot at Kalnų St. 26 (Fig. 4). The archaeological layer in the utility trenches on Ryto and Šlaito Streets had been destroyed. Only small fragments had survived in test pits 16 and 17 on Ryto Street and test pit 29, which was excavated at the N end of Šlaito Street.

ANYKŠČIAI

Gintautas Zabiela

Varpas Anykščių bažnyčios šventoriuje

2020 m., talkininkaujant anykštėnams, Anykščių Šv. Apaštalo Evangelisto Mato bažnyčios šventoriaus R pakraštyje atlikti nedidelės apimties detalieji tyrimai, siekiant atkasti 2020 m. aptiktą bronzinį varpą. Iki tol bažnyčios šventorius kasinėtas 2010 (R. Jarockis) ir 2017 m. (B. Lisauskaitė), giliau nei 1 m rasti žmonių kapai (*ATL 2017 metais*, 2018, p. 270–271).

Dabartinė Anykščių bažnyčia yra jau 5 pastatas šioje vietoje. Pirmoji medinė bažnyčia pastatyta XV a. viduryje (tikslesnės datos nėra), po 1566 m. gaisro atstatyta antroji medinė, po 1656 m. sugriovimo per karą atstatyta trečioji medinė, 1757–1768 m. pastatyta mūrinė barokinė, 1899–1909 m. – dabartinė antroji mūrinė neogotikinė. Iki 1915 m. bažnyčioje buvo 2 varpai, į ją perkelti iš senosios bažnyčios mūrinės 4 aukštų klasicistinės varpinės, pastatytos 1832 m. šalia bažnyčios. Apie juos daugiau duomenų neaptikta. 1915 m. vasarą prie Anykščių priartėjus I Pasaulinio karo frontui, bažnyčios bokštai tapo svarbiu kariniu taikiniu, nes naudoti kaip stebėjimo punktai, pagal juos būdavo

1 pav. Atkastas varpas perkasoje 1, 80 cm gylyje, in situ *iš V. G. Zabielos nuotr.*

Fig. 1. The unearthed bell in situ *at a depth of 80 cm in trench 1, as seen from the W.*